

ПЕРШЫ І АДЗІНЫ Ё СВЕЦЕ



У Нацыянальнай акадэміі навук 26 кастрычніка быў прадстаўлены 37-томны «Гістарычны слоўнік беларускай мовы». У прэзентацыі прынялі ўдзел некалькі дзясяткаў навукоўцаў з усёй краіны, у тым ліку кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства ВДУ імя П.М. Машэрава Алена Сяргеўна Дзядова.

Выданне над распрацоўкай ідэі і стварэннем якога на працягу 90 год працавала некалькі пакаленняў навукоўцаў, па праве можна лічыць праектам стагоддзя. На сённяшні дзень яно не мае аналагаў ні ў нашай краіне, ні за яе межамі. У 37 тамах змешчана 75 тысяч слоў, якія зафіксаваны ў помніках XIV – XVIII стагоддзяў і якія адлюстроўваюць гісторыю беларускай мовы на працягу 500 год. Базаі слоўніка сталі статуты, летапісы, дзелавая, навуковая, мемуарная літаратура, рэлігійныя помнікі.

Над стварэннем картатэкі, што

налічвала 1 мільён 60 тысяч картак, каманда навукоўцаў пад кіраўніцтвам загадчыка аддзела гісторыі беларускай мовы Інстытута мовазнаўства АН БССР Аркадзя Жураўскага працавала ў 1960-х гадах. Першы слоўнік, суаўтарам і рэдактарам якога стаў Аляксандр Булыка, быў надрукаваны ў 1982 годзе. З гэтага часу пад рэдакцыяй мовазнаўца слоўнікі выдаваліся штогод.

«Першапачаткова планавалася выдаць 40 кніг, але пазней было прынята рашэнне скараціць іх колькасць да 37. Няпроста далася нам складанне картатэкі, над якой мы працавалі больш за 20 год, паколькі матэрыялы даследавання знаходзіліся ў Маскве, Рызе, Львове, Вільнюсе, Кіеве, Кракаве, Варшаве. Літаральна кожнае слова, змешчанае ў 37 тамах, перад публікацыяй я аналізаваў і абдумваў, таму гэтая праца для мяне і маіх калег фундаментальная», – распавёў мовазнаўца, трымаючы ў руках апошні том «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы». Дарэчы, нягледзячы на сталы ўзрост, Аляксандр Булыка, які ў свой час быў выкладчыкам А.С. Дзядовой, працягвае навуковую дзейнасць. Зараз ён працуе над стварэннем гістарычна-этымалагічнага слоўніка іншамовных слоў старабеларускай мовы.

Практычная значнасць «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы», як зазначыў дырэктар інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Ігар Капылоў, надзвычай вялікая. Выданне карыстаецца папулярнасцю сярод гісторыкаў, культуролагаў, архівістаў, мае вялікую навуковую каштоўнасць для даследчыкаў-мовазнаўцаў, паколькі адкрывае новыя магчымасці для вывучэння лексікалогіі, старажытнай фанетыкі, словаўтварэння. «Мае слоўнік і вялікае агульнадзяржаўнае значэнне. Прынята лічыць, што нацыя сцвярдзілася тады, калі ў яе ёсць пераклад на нацыянальную мову Бібліі. А я яшчэ дадам: калі ёсць гістарычны слоўнік. Беларусы ў гэтым плане апырэдзілі многія народы, у тым ліку краіны-суседкі, бо слоўнік рускай мовы XI – XVII стагоддзяў, а таксама «Гістарычны слоўнік украінскай мовы» яшчэ не завершаны», – адзначыў Ігар Капылоў.

Існуе думка, што сучасная беларуская літаратурная мова цалкам заснавана на народных гаворках – дыялектах. Слоўнік жа даказвае, што пераемнасць паміж старабеларускай і сучаснай мовамі існуе, прычым не толькі ў вуснай форме, але і ў пісьмовай.

«Напрыклад, словы «мыта» і «мытник» з’явіліся адносна нядаўна, але яны шырока ўжываліся ў старабеларускай мове ў XIV – XVII стагоддзях. Шмат слоў, якія змешчаны ў «Гістарычным слоўніку», у хуткім часе могуць пранікнуць у мову і стаць літаратурнай нормай», – падкрэсліў Ігар Капылоў.

На сённяшні дзень поўнае выданне «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы» набыць амаль немагчыма, паколькі першы том выйшаў 40 год таму. Але ў бліжэйшых планах інстытута правесці алічбоўку тамоў, якіх пакуль няма ў электронным варыянце, каб імі маглі карыстацца ўсе ахвотныя. А пакуль слоўнік можна пабачыць у навуковай бібліятэцы ВДУ імя П.М. Машэрава.

Юлія ГАЎРЫЛЕНКА.
Фота аўтара.